

BUITEN

28^E JAARGANG N^O. 6

ZATERDAG 10 FEBRUARI 1934

DE RIJKBESNEDEN PREEKSTOEL IN DE KERK TE ADUARD. AAN DEN WAND EEN VOORSTELLING VAN DEN LEVENSBOOM. AAN DE VOORZIJD E HET WAPEN DER FAMILIE LEWE. DE DICTGEMETSELDE BOOG IN DEN MUUR WIJST OP EEN VROEGEREN DOORGANG NAAR EEN ANDER DEEL VAN HET ABDIJ-COMPLEX

(BIJ HET ARTIKEL: „UIT DE GESCHIEDENIS VAN DE KERK TE ADUARD”)

Redactie: Mr. P. J. A. BOOT

INHOUD

DE SIENEESCHE STUDIO ALS VOORBEELD VAN EEN ITALIAANSCH UNIVERSITEIT IN DE MIDDELEEUWEN.	
DOOR KAZIMIERZ CHLEDOWSKI (2)	BLZ. 62—63
DE ZWANEN, DOOR WS	BLZ. 63
OP EXPEDITIE IN CAIRO (GEÏLL.), DOOR H. BONSMAN	BLZ. 64—67
VARENS VOOR SERRE EN HUISKAMER, (GEÏLL.), DOOR G. KROMDIJK	BLZ. 67—68
HET HERMELIJN, (GEÏLL.), DOOR DR. G. BARENDRECHT	BLZ. 68—69
UIT DE GESCHIEDENIS VAN DE KERK TE ADUARD, (GEÏLL.), DOOR H. J. F. KOERTS-ZIJLKER	BLZ. 61, 69—72
MEEUWEN BOVEN HET KIELWATER, (ILL.)	BLZ. 72

Men gelieve alle stukken voor Redactie en Administratie bestemd te zenden naar **Rokin 74—76, Amsterdam**. Bijdragen dienen vergezeld te gaan van postzegels voor eventuele terugzending.

Overneming van den inhoud, ook bij gedeelten, verboden.

De Sieneesche studio als voorbeeld van een Italiaansche Universiteit in de Middeleeuwen

2) DOOR KAZIMIERZ CHLEDOWSKI

ONGETWIJFELD heeft dit feit de pausen gunstiger gestemd tegenover de Sieneesche universiteit en Gregorius XII bevestigde de privilegiën van Karel IV, verleende daarbij nog het jus promovendi aan de theologische faculteit en stelde den Sieneeschen studio gelijk met de universiteit van Bologna en Parijs.

Met het toenemen van de macht der geestelijkheid veranderde op den duur het karakter van de studiebeurs. De „casa di sapienza”, gesticht voor de Sieneezen, werd na verloop van tijd een tehuis voor de studenten die door de kardinalen geprotegeerd werden en een pensioonaat voor vreemdelingen, die voor kost en inwoning een zeer gering bedrag betaalden. Tot rector van den studio en de sapienza kon slechts een geestelijk hoogleraar in het kanoniek recht benoemd worden.

Brak de pest uit, dan werd de universiteit met de sapienza verplaatst naar een gezond gelegen stadje, wat de gemeente op heel wat moeite en kosten kwam te staan. Zoo verhuisde in 1420 de geheele studeerende jeugd met de professoren naar Corsignano, het latere Pienza en de Sieneesche regeering had te zorgen voor huisvesting en voeding van deze adepten der wetenschap.

De organisatie van de gemeente liet daarbij zeer veel te wenschen over, de onbemiddelde studenten hadden soms niets te eten en moesten op den grond slapen in vervuilde lokalen. Zij hebben stellig gedreigd naar een andere hoogeschool te vertrekken, want de Signoria zond haar afgevaardigden naar Corsignano om de zaak bij te leggen. Een dezer boden moet daar een ongunstigen indruk gekregen hebben, want hij zeide, dat met de Spanjaarden, die in grooten getale tegenwoordig waren, geen huis te houden was en de Hongaren schenen hem losgebroken demonen toe. Ofschoon de Spanjaarden altijd den naam hadden van „gente arguta”, moeten zij zeer begaafde studenten geweest zijn.

In normale tijden was het leven in de sapienza echter recht vroolijk en de studeerende jeugd was zoo gehecht aan zijn internaat, dat men meestal zeven jaren lang, tot de promotie, daar bleef wonen.

Er heerschte een strenge discipline, wie zijn studiegenoot een beleedigend woord toevoegde, werd zes weken lang geen eten verstrekt, aan tafel werd opgediend door de studenten zelve, op de beurt af, en slechts op bepaalde uren mocht er muziek gemaakt worden.

Een inventaris uit het jaar 1459 heeft ons een kijk op de meubilering van het internaat. Het aantal kamers was

vier en twintig, behalve het refectorium en andere gemeenschappelijke vertrekken. In sommige kamertjes sliepen twee studenten, meestal in roodgeverfde bedden, die echter niet altijd een laken hadden.

Zelfs de kamer van den rector was zeer bescheiden gemeubileerd. Messer Lodovico Teixeira, een bloedverwant van den koning van Portugal, die in 1476 het ambt van rector der sapienza waarnam, had in zijn vertrek een Venetiaansch ledikant, een stroomatras, een peluw, waarvan men de veeren kon tellen, twee hoofdkussens en een witte deken. In zijn kamer stonden nog drie kisten, twee roode en één witte, een roode kast, een lessenaar, en daarboven een kleed of gordijn, eveneens rood van kleur.

Messer Lodovico gebruikte zijn maaltijden in diezelfde kamer aan een tafel met drie pooten. Als bijzonderheid wordt in dezen inventaris vermeld, dat het vertrek glazen vensters had „fenestra di vetro”, destijds een zekere mate van luxe.

De sapienza werd een verzameling van alle mogelijke nationaliteiten. Van de 300 studenten, die van 1470 tot 1495 daar woonden, bestond de helft uit Duitschers, Franschen, Engelschen, Spanjaarden, Portugeezen, Hongaren en Zweden. Onder de buitenlanders waren de Duitschers het sterkst tegenwoordig.

Van de organisaties der studenten te Siena weten wij weinig; het schijnt echter, dat in de eerste jaren der XV eeuw de Spanjaarden en Duitschers afzonderlijke groepen vormden.

Sinds het begin der XV eeuw begroeven de Duitschers hun doden meestal in den San Domenico, in de kerk, die alle vreemdelingen eenigszins als hun eigendom beschouwden.

Daar werd den 29en Mei 1425 een Pool begraven, Bernardo di Pologna, die ongetwijfeld tot de Duitschers werd gerekend, want in deze natie werden ook de noordelijke Slaven en de Hongaren begrepen. Toen het congres in 1423 van Pavia naar Siena verplaatst werd, was een Pool zelfs afgevaardigd als president der Duitse natie.

De universiteit te Siena werd in de helft der XV eeuw niet minder bezocht dan die te Padua, want het aantal studenten bedroeg destijds 300. Te Siena was één professor reeds alleen de promotor van tachtig doctoren in de medicijnen.

Het spreekt van zelf, dat slechts een klein aantal studenten gehuisvest kon worden in de sapienza, de overigen woonden in particuliere huizen en leefden niet steeds op goeden voet met de andere bewoners. Bartolomeo Petrucci liet in 1469 eenige studenten weten, binnen drie dagen zijn huis te verlaten, wel een bewijs dat zij zich slecht gedragen hadden.

Het stadsbestuur was echter vol teedere zorgen voor de studeerende jeugd en voorzag in behoeften, waar zelfs vele vaders niet aan zouden denken.

Het kostte heel wat tact en goeden wil, om huis te houden met die uit heel de wereld bijeengeraapte benden. Van de brooddronkenheid der toenmalige studenten gewagen de annalen van bijna alle Italiaansche universiteiten. Te Ferrara verbrandden de studenten lessenaars, naar zij voorgaven ter eere van den jarigen oudsten zoon van hertog Alfonso en Lucrezia Borgia.

Professoren en studenten hadden een hartstochtelijke voorliefde om te disputeeren over wetenschappelijke vraagstukken. In de slaapkamers en in het refectorium der sapienza werd zóó gediscuteerd, dat de statuten dezen woordenvloed tot bepaalde uren moest beperken; de professoren waren volgens het reglement der universiteit uit het jaar 1475 verplicht, onmiddellijk na afloop van de colleges zich — in toga gekleed — op de piazza te begeven om daar een half uur lang de openbare disputationen te leiden.

Voor de medische faculteit waren de anatomische secties belangrijke gebeurtenissen, zij vonden destijds slechts zelden plaats en wekten daarom des te meer de belangstelling der studenten. Te Siena werden secties verricht vóór het jaar 1427, maar naar het schijnt, later dan te Bologna en te Florence. In Italië vinden wij de oudste bepaling dienaangaande in Napels, waar Frederik II reeds in 1238 colleges in de anatomie zijn de voorschriften gedateerd 1405. Voor sectie dienden de lijken der ter dood veroordeelden en zonderling genoeg waren te Bologna meer lijken van vrouwen dan van mannen voor dit doel beschikbaar.

Behalve den grooten studio had Siena nog andere scholen: klooster- en kapittelscholen, die het voorrecht hadden boven de universiteit, dat de rijke bibliotheken der geestelijke corporaties te hunner beschikking stonden. Bij de universiteit

miste men een behoorlijke boekerij, en de professoren, meestal geestelijken, vermaakten hun boeken veelal aan de kloosters. Het kapittel van de kathedraal had een groote bibliotheek, de „libreria del Duomo”, die in 1482, dus in den tijd, dat de boekdrukkunst haar intrede deed in Siena, 127 werken telde, ongerekend nog de koraalboeken met miniaturen, die voor een deel thans nog de sieraden der boekerij van het geslacht Piccolomini zijn.

DE SIENEESCHE STUDIO EN HET HUMANISME

Siena had zich, als democratische en behoudende republiek, langen tijd verzet tegen de humanistische stroomingen.

Het humanisme was ontstaan aan de hoven der despoten. In de hand der Italiaansche tyrannen diende het als werktuig tot verhooging van hun macht, waarmede zij het geestelijk leven konden leiden in een richting die hun goeddacht om alle republikeinsche denkbeelden uit te roeien.

Het humanisme bevorderde de macht van de Medici te Florence, van de Visconti te Milaan en de Este's te Ferrara.

Het feit, dat de nieuwe leer haar brandpunt had te Florence, was al genoeg om den tegenzin van Siena op te wekken. De geestelijkheid bestreed haar als een antichristelijke richting, het volk vreesde haar als een vloedgolf van despotisme, die heel Italië zou overstroomden.

Het humanisme propageerde verachting voor de Middeleeuwen, het stond in tegenspraak met de schitterendste epoch der Sieneesche cultuur, weerstreefde haar idealen, haar tradities en gaf ze aan bespotting prijs. Siena was gebouwd op andere basis, vandaar dat de republiek niet kon dulden, dat haar tradities aangetast werden door krachten uit den vreemde, vooral waar Florence het land van herkomst was.

Nieuwe ideeën dringen echter door gesloten grenzen en door muren van vestingen, banen zich een weg gelijk geluidsgolven, als electrische vonken. Ondanks de animositeit tegen Florence en de Medici drong het humanisme ook in Siena door.

Het werd ingevoerd door Filelfo, wiens weg bereid was door anderen.

Filelfo, een vertegenwoordiger der Grieksche wetenschap, een trotsch en bereisd humanist, kwam in 1434 te Siena aan. Te voren had hij door de geheele wereld gezworven, was gezant geweest van Venetië aan het hof van sultan Moerad II, had een tijdlang onder keizer Ioannes Paleologus gediend, had te Ofen verblijf gehouden aan het hof van koning Sigismund en maakte zelfs deel uit van diens gezantschap naar Krakau (1424), waar de bruiloft van Wladyslaw Jagiello met Sofia, een Russische vorstin, werd gevierd.

Vervolgens reisde hij weer naar het Oosten, huwde in Griekenland en na een verblijf van bijna acht jaren in dit land keerde hij terug naar Italië, vertoefde in Venetië en doceerde te Bologna rhetoriek en moraalfilosofie, tot hij ten slotte in 1429 een benoeming te Florence kreeg. Hier had hij dagelijks omstreeks vier honderd toehoorders, was apostel der nieuwe ideeën en werd weldra op de handen gedragen.

Van aard echter onrustig en twistziek, zooals de meeste verbreiders van het humanisme, kreeg Filelfo kwestie met de vrienden van Cosimo de' Medici en geraakte in het kamp van diens tegenstanders. Op weg naar zijn college in het voorjaar van 1433 werd hij aangerand door een sbir, Filippo da Casale, die hem wilde vermoorden. De humanist wist zich echter met succes te verdedigen.

Filelfo verdacht Cosimo ervan de hand in den aanslag te hebben. Toen deze kort daarop uit Florence verbannen werd, schreef de professor dan ook een satyre tegen hem en deed een oproep aan het Florentijnsche volk om den Medici ter dood te veroordeelen, want ingeval hij zou terugkeeren, zou de vrijheid nog erger bedreigd zijn dan tevoren.

De voorspellingen van Filelfo werden spoedig bewaarheid. Cosimo keerde terug en de hekeldichter moest zich door de vlucht redden.

Siena, steeds bereid vijanden der Florentijnsche regeering te ontvangen, gaf hem een professoraat aan den studio tegen een jaarlijksch honorarium van 350 zechinen.

De humanist, die zich thans veilig voelde, hervatte met verdubbelden ijver den pennestrijd tegen Cosimo de' Medici en diens vrienden, Poggi en Niccoli, die meer dan iemand anders zijn haat hadden gewekt.

Nog geen tien maanden na zijn vertrek uit Florence, ontmoette Filelfo in de straten van Siena den „bravo” Filippo da Casale, die de aandacht trok, doordat hij de gewoonten en leefwijze van den professor trachtte uit te visschen.

Casale werd gegrepen en op de pijnbank gelegd, waar hij bekende, dat hij Filelfo had willen vermoorden. Hoewel men niet uit hem kon krijgen, wie hem had gezonden, was de professor toch overtuigd, dat de Medici dien bandiet het stiletto in de hand had gedrukt.

Men hieuw den sbir de rechterhand af en stelde hem op vrije voeten. Filelfo echter zon op wraak. Hij sloot zich aan bij eenige Florentijnsche ballingen, die in Siena verblijf hielden en onderhandelde met den Griekschen vluchteling Antonios Maria uit Athene, die zich naar Florence zou begeven om daar Cosimo de' Medici en nog twee vijanden van Filelfo, Marsuppini en Girolamo Broccardo, te vermoorden. De Florentijnsche ballingen beloofden den Griek, wanneer hij zijn opdracht zou volvoeren, hem „voor zijn heele leven” gelukkig te zullen maken.

De Griek wilde echter zijn handen niet branden, want Cosimo vertoonde zich slechts op straat met een gevolg van eenige gewapende mannen.

De emigranten besloten voor een prijs van 4.000 florijnen hem nog vijf of zes bravi als helpers te zenden.

De Griek begaf zich wel naar Florence, maar vond geen gelegenheid Cosimo te vermoorden. Hij verried de zaak der ballingen en bood zich bij de Medici aan, om te Siena Filelfo uit den weg te ruimen, wanneer hij goed betaald werd. Cosimo zette hem echter gevangen, liet hem beide handen afhouden en uit het Florentijnsche grondgebied verbannen. Aan de hand van zijn bekentenissen vaardigde de Florentijnsche republiek ook een vonnis tegen Filelfo uit: ingeval hij gegrepen werd, zou hem de tong uitgerukt worden, terwijl hij tevens verbannen werd. (Wordt vervolgd)

DE ZWANEN

HET is een zachte winterdag in het park. ☼ Het ijs in de gracht is grijs en nat; de lichte twijgen van een paar treurwilgen hangen troosteloos aan de zwarte takken; de klimop zit als een dichte groene vacht om de kale hoge boomen, en kruipt met kromme stengels en glanzende blaadjes over den grond. ☼ Het is stil bij de voliëres. Het is te koud voor de kinderen, en te vochtig voor de oude mannetjes en vrouwtjes, en daarom loopen de vogels verlaten achter de tralies te dreutelen. Een pauw heeft zoo maar eens zijn staart opgezet: de veeren glanzen van nieuwhed, maar ze zijn hoogstens een paar decimeter lang en het is toch eigenlijk wel wat mal, dat de vogel zoo coquet trippelt met dat petieterige waaiertje op zijn achterlijf. Een zilverfazant schiet nerveus langs de tralies heen en weer, een paar parkietjes zitten te trekkebekken op een lange lat, die dwars door het hok is aangebracht, juist boven den top van een denneboompje, dat óók vol verliefde parkietjes zit, en waar een kleurig meesje als een acrobaat langs en tusschen de takken schuifelt. ☼ Onder het rustieke bruggetje zwemmen de zwanen en de eenden. De vijver is niet bevroren, zoomin als het kanaaltje, dat den vijver met de gracht verbindt. Het is er te klein voor al die vorstelijke en boersche vogels. Er zijn wel tien zwanen. Zes daarvan zijn van het vorige jaar: ze hebben nog bruingrijze veeren. De andere zijn ouder, en zoo wit als sneeuw. Er liggen eenige voor anker onder het bruggetje. Zij kijken wat rond met hun kwaadaardige oogjes of steken de lange halzen diep in het water. Twee komen uit het vijvertje aanzwemmen met een ongemeene gratie, koninklijk en trotsch, met de veeren als zeilen wijd uitgespreid. Hooghartig zien ze neer op de bonte eenden, die plomp en rap, business-achtig en zonder zin voor decorum maar zoo'n beetje rondscharrelen. Ze buigen de lange halzen, ze spiegelen zich in het grijze water. ☼ Een kind werpt een stukje brood in het water. Het is of de betoovering wordt verbroken. De soevereine minachting voor al het aardsche wordt plotseeling afgelegd. De halzen steken naar het witte brokje, dat in het water ligt; de bekken kleppen, de lichamen draaien en laveeren. Ineens is het stukje brood verdwenen. Nog een brokje en weer één. Het wordt haast een gevecht. Struggle for life. ☼ Dan is het brood op. Nog even wachten de groote vogels onder het takkenbruggetje. Dan zwemmen ze weg. De een voor, de ander na. Alle met dezelfde onaardsche voornaamheid. Over het grijze water, onder de kale heesters. Langs het als-maar draaiende fonteintje. In het grijze licht van den lichteloozen wintermorgen. ☼ Koel en koninklijk, alsof er geen broodkorsten op de wereld waren. Ws.

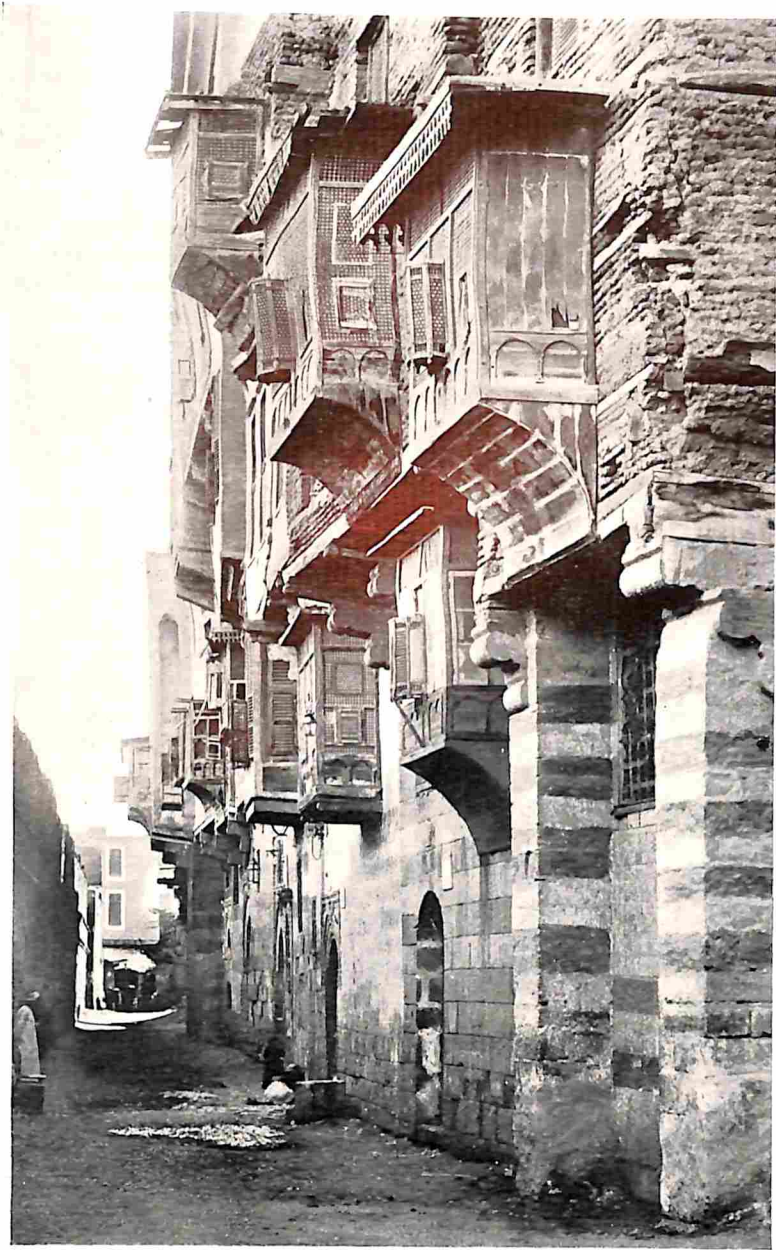
DE CITADEL MET DE MOHAMED ALI-MOSKEE TE CAÏRO. OP DEN VOORGROND EEN MOHAMMEDAANSCH BEGRAAFPLAATS

OP EXPEDITIE IN CAÏRO

DOOR H. BONSMAN

AHMED, die, volgens zijn zeggen altijd, het zindelijkste rijtuigje van heel Caïro bezit en de beste paardjes, die daar ooit op het asphalt draafden, heeft mij op den heuvel van de citadel afgezet. ☼ Zijn dringend betoog, dat het ongeveer zelfmoord beteekent, om op dit uur van den dag in de laaiende hitte van Augustus te voet te gaan, laat ik rustig passeeren. Het is namelijk niet onverdacht vanwege de spijtigheid over het missen van een retourvracht en onder een dergelijke omstandigheid maakt elke Arabier, en zeker deze gewiekste koetsier, zich aan schromelijke overdrijving schuldig. ☼ Ik heb eerder met hem en zijn makkers te doen gehad en weet welke waarde aan zijn bezweringen gehecht moeten worden. Gesteld, dat ik hem op dit oogenblik zou vragen zijn span ergens onder te brengen en mij als gids voor te gaan, zou hij mij met even kernachtige woorden verzekeren, dat deze gezegende dag en geen andere zich leent om door de doodenstad der Mammelukken te gaan en het heilige graf te bezoeken van Sultan Bektaschi. ☼ Zoo is nu eenmaal Ahmed, maar hij krijgt geen kans: ik ga wandelen en alleen. Zijn onmisbare en gewaardeerde hulp om met daverend gebulk bedelvolk en brutale gidsen op een afstand te houden, heb ik ditkeer niet noodig. ☼ Hier is het stil. Behalve ons beiden is geen sterveling te bespeuren. Bij de graven komen alleen Vrijdags bezoekers. Nu zijn er enkel de bewakers en die rusten in de schaduw, tot de zon achter de pyramiden staat. ☼ In de blanke Moskee van Mohamed Ali, wier minarets rank rijzen boven de zware kanteelen der vesting, neem ik een korte rust. De helper van den priester heeft mijn schoenen van slippers voorzien en is weer tegen zijn albasten pilaar gezonken om verder te droomen. Heel alleen schrijd ik door de imposante ruimte in het schemerige licht der zonneshijnsels, die binnenglijden door zacht gekleurde vensters, hoog in den wand onder den koepel. Zij vallen op prachtige mozaïken en bronzen deuren, op fijn houtsnijwerk en dofglanzende lampen aan lange, smalle kettingen. Dit interieur moge dan al niet zoo indrukwekkend zijn als dat van de beroemde moskee van Sultan Hassan, de oudste der stad

en meer enorm versterkt kasteel dan bedehuis, het is eleganter, kostbaarder. Slank verheffen zich de pilaren, twintig meters hoog, waar de overkapping rust op fraai geboetseerde rozetten. Kleine kapellen en privé bidvertrekken omgeven dit midden-gedeelte. ☼ Mohamed Ali legde een groot deel van zijn enorm vermogen aan dezen schoonen tempel ten koste, doch verzekerde zich er een blijvenden naam mee als kunstzinnig heerscher. ☼ Onwillekeurig heb ik hier langer vertoefd dan in de bedoeling lag en als ik weer buiten kom, heeft de zon ongeveer het zenith bereikt, wat o.a. zeggen wil, dat de temperatuur hier op de helling van het Mokkatangebergte een heel eindje boven de 100° F. is gestegen. Poederfijn stof zweeft in lichte wolkjes boven de zandige straten, die zich beneden mij uitstrekken tusschen de gekoepelde tomben der Mammelukken. ☼ Ruw geschat is de afstand twintig minuten loopen, in werkelijkheid blij ik er drie kwartier voor noodig te hebben, vijfenveertig kwellende minuten, die mij elke seconde sterker het noodlottige besluit doen betreuren om Ahmed heen te zenden. Zijn droschke is zoo bij uitstek gemakkelijk, gemaakt om er als een prins in rondgereden te worden, op zacht veerende kussens en onder de koele luifel van de kap. ☼ Nu ben ik grauw bestoven, ongelooflijk dorstig en moe, doodmoe, lamgeslagen door de barbaarsche hitte, die van geen ophouden weet. Een broodmagere kip, die om onnaspeurlijke reden mijn gezelschap op prijs stelt en meekuiert onder tevreden getok, is het eenige levende wezen, dat ik sinds een half uur in de nabijheid zie. Het is begrijpelijk, dat in een doodenstad geen druk verkeer heerscht, maar enkel een kip en dan nog een die de schraalheid van het landschap bijna aandoenlijk tentoon-spreidt, is toch wel heel matig. ☼ Wat ik mij in de woelige Arabische wijk als een groot genot voorstelde: volslagen rust en stilte om mij heen, wordt nu al een obsessie. De kip heeft het halverwege opgegeven en is in de koelte van een poortje gaan zitten. Alleen wandel ik verder, langs leemen muren, witbepleisterde koepels, rijen opstaande zerken en weer muren, ruwe wanden zonder eenige onderbreking in den vorm van vensters of een eenvoudige versiering. ☼ Het slechte plaveisel

IN OUD-CAÏRO

is overgegaan in rul zand, dat bij elken stap opstuift, in mond en neus dringt en allengs meer de ademhaling belemmert. Ik moet mij nog den eigenaardigen woestijnpas eigen maken. Hij heeft iets glijdends en brengt het stof niet noemenswaard in beweging. Ik produceer wolken, doch de eerste mensch, dien ik sinds het begin van mijn wandeling in de nabijheid ontdek, een bewaker der graven, gaat luchtig over het pad zonder er zelfs zijn spoor in achter te laten. ☼ Deze eigenaardigheid is het echter minder die mij interesseert, dan wel zijn verschijning zelf. Hij zal mij uit den miserabelen toestand, waarin ik, door Ahmed te wantrouwen, verzeild ben geraakt, moeten redden. Ik slaag er in hem tot staan te brengen en daarna duidelijk te maken wat mijn verlangen is. De luttele woorden Engelsch, die hij spreekt en verstaat, zijn daartoe ruimschoots voldoende. Er is zelfs nog een surplus in zijn vocabulaire en dat overschot maakt hij zich te nutte — 't zijn zulke handige snaken — om mij te overtuigen, dat zonder een kort bezoek aan het Mausoleum der Khedives, de zware gang naar de Mammelukkengraven volkomen onnuttig is. ☼ Ik ben zoo ver, dat ik alles goed vind mits het maar niet gepaard gaat met een langer verblijf in deze sinistere omgeving. Mijn geleider heeft dit, gelijk een goeden gids betaamt, aanstonds begrepen en het geluk is met hem. Ik heb hem namelijk toevallig vlak voor den ingang van de grafzaal staande gehouden en hij heeft niets anders te doen dan mij door een nauwe poort te voeren, om een kleine, betooverende oase te ontsluiten, waar dwergpalmen haar breede, lage kronen spreiden over bloeiende heesters, geraniums en rozen. Sappig gras omgeeft dit weelderig parkje, waarop rijkelijk water wordt geplengd dat plassen vormt op het steen der paden. Ik heb de neiging den grafbewaarder de hand te drukken maar dit vertoon van hartelijkheid blijft achterwege als ik zijn morsige gestalte bekijk. Een piaster extra zal hij hebben en de verzorger van deze gaarde krijgt er ook een. Hij verdient het. ☼ Dit is de voorhof van het mausoleum. Zoomin als de

grauwe straatmuur deze „garden of Allah” er achter deed vermoeden, zoomin liet hij iets blijken van het kostelijke gebouw, dat de tomben bevat der Egyptische vorstelijke en patricische families. Daar rusten de grooten onder de krijgshaftige Mammelukken in gezelschap van hun zeer talrijke afstammelingen, zoo mannen als vrouwen. Hun schrijnen zijn geborgen in meerendeels forsche monumenten van kunstig gehouwen graniet, zwart marmer en albast. In sierlijke Arabische karakters zijn geschiedenis en daden van den doode in den steen gegraveerd. Op sommige der tomben is de daarvoor bestemde lijst nog blanco, hetgeen bewijst dat het graf nog bezet moet worden. In navolging der oude Pharao's hebben de hooge Egyptenaren de gewoonte, reeds bij hun leven te zorgen voor een passende laatste rustplaats. En al worden daarbij niet de formidabele weidschheid en gigantische proporties betracht der heerschers van het ver verleden, toch heeft dit massagraf iets onmiskenbaar vorstelijks, ongeacht de kostbaarheid waarmee het interieur is ingericht. ☼ Prachtige tapijten, vaak dubbel over elkaar gespreid en schoon bewerkte, op den Kaäba te Mekka gewijde wandkleeden vormen, met het mozaïkwerk in vloer en zoldering, een ingetogen, smaakvolle versiering. Hier zal eenmaal Koning Foead rusten, temidden der prinsen en prinsessen van den bloede. De jonge patriër, wiens grootschen begrafenisstoet ik daags tevoren door Caïro's straten zag trekken, heeft er zoo juist zijn marmere ruststee betrokken. ☼ De bewaarder had gelijk. Dit mocht ik niet overslaan. Nu zegen ik het oogeblik, dat ik hem aanriep. Het is magnifiek. ☼ In het volle daglicht teruggekeerd wacht mij een tweede en, laat ik eerlijk zijn, minstens

DE STRAAT BAB-EL-CHONEH TE CAÏRO

even aangename verrassing: een droschke, weliswaar niet vergelijkbaar met Ahmed's rijtuigje, maar onder de huidige omstandigheden een ongedachte uitkomst. Werk van mijn onzindelijk uitzienende vriend, een kerel uit duizenden, die ongekende kwaliteiten als gids bezit, maar desalniettemin zijn dagen zal blijven doorbrengen op een plaats waar louter dooden zijn. Met het rijtuig, heb ik den moed teruggekregen om verder te gaan door de inlandsche wijk naar het Derwischen-klooster van Bektaschi in de oeroude steengroeven van het gebergte. De paardjes weten van opschieten. Een zweep is in de handen van een Arabischen koetsier geen attribuut, maar een ding van practisch gebruik. Meestal gaan zij er al te kwistig mee om,

maar dat is iets waaraan de Westerling zich moet gewennen. Dierenliefde is hier een onbekende eigenschap. De graven liggen weldra achter ons en de stilte is voorbij. Het bont gewemel van de inlandsche achterbuurt is er voor in de plaats getreden en ik kan niet zeggen, dat de ruil een aangename is, hoe zwaar mij de wandeling ginds ook viel en hoe karakteristiek zich het straatbeeld hier ook voordoet. Om het laatste te genieten moet men de zwermen ste-

kende vliegen en andere insecten, die onveranderlijk met de Arabieren en negers samengaan, de penetrante geuren en het ongelooflijke rumoer op den koop toe nemen. Als toerist behoort men zich over dergelijke details echter niet druk te maken en alleen te letten op wat de vreemde stad aan eigenaardigheden bezit. Ze zijn in deze straatjes talloos en oneindig gevarieerd. Daar

is de waterdrager, die klagelijk roepend rondgaat met zijn reusachtige koperen kan; de limonadeverkoper, gebogen onder een enorme glazen syphon met een paal ijs er bovenop bij wijze van stop en de mango-venter, die zijn „Mango! Mango!” straten verlaat hooren. Een havelooze man

besproeit de straat met water, dat hij uit een gelooide geitenhuid perst en nevens hem gaat een jongeling, die zich tot taak heeft gesteld hier en daar een willekeurig hoopje vuil van de massa's op de straten op te veegen en in een mandje te bergen. Wie hen tot dit werk geroepen heeft, weten zij waarschijnlijk zelf niet, want in hun onmiddellijke nabijheid rijden de allermooiste sproei- en veegmachines. Kameelen schrijden traag voorbij, dwars door troepen spelende kinderen, die gillend de vlucht nemen. Onwaarschijnlijk kleine ezeltjes zwegen onder vrachten, eenige malen groter dan zij zelf zijn; fellah-vrouwen, haar kinderen op de heup gebonden, schuifelen langs, op weg naar de dorpen in de omgeving. In en bij de morsige goten vermaakt zich de jeugd. Zij maakt niet om het vuil, dat op de huid korst en de fijn geteekende gezichtjes door ontstekingen verminkt. De prachtige donkere oogen worden door vliegen besmet en bij vele kleuters zijn de eerste sporen reeds duidelijk aanwezig van wat op later leeftijd tot de af-

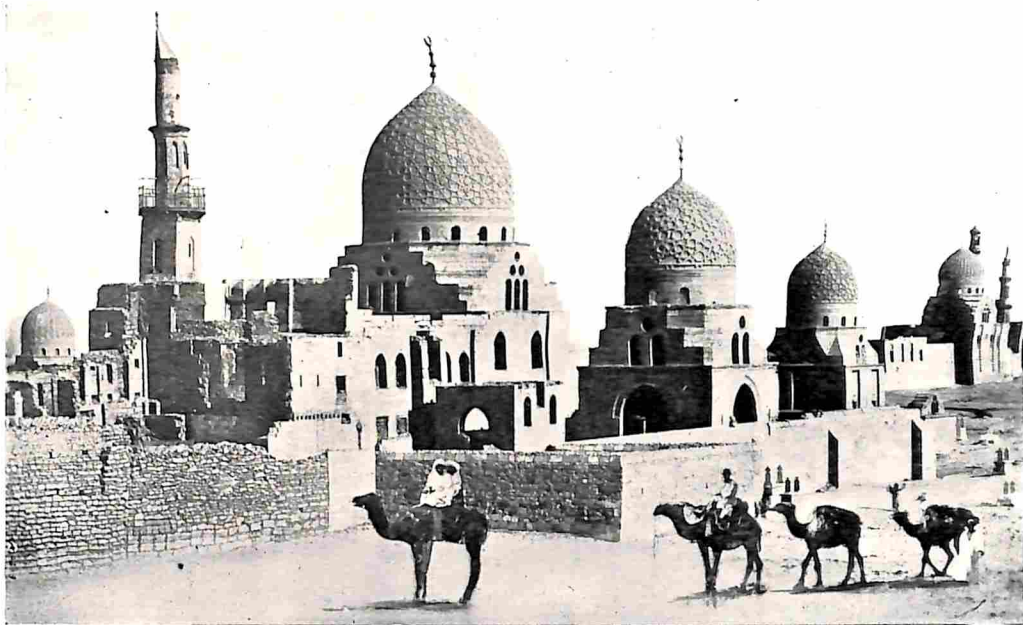
schuwelijke verzweringen en niet zelden volslagen blindheid leidt. Het is niet goed over dezen jammer na te denken. Er is niets aan te doen. De Arabier zelf bekreunt er zich weinig om en der overheid, die stellig beter wil doen, ontbreekt vooralsnog het vermogen tot radicaal ingrijpen. Mijn rijtuigje hobbelt over de keien. De koetsier schettert er duchtig op los als de menigte niet gauw genoeg ruim baan maakt. De paardjes schuimen als volbloeds en zoo toeren we straat na straat door, langs rommelige moskeeën, de onaanzienlijke onder de vierhonderd van Caïro, langs bazaars en straat-werkplaatsen, inheemsche café's, waar trictrac-spelers en dobbelaars op den dag het rijk alleen hebben en fameus stinkende vischbakke-

rijen. Er schijnt aan onzen rit nooit een einde te komen. Dat Mohamed, Ibrahim of hoe hij heeten mag, een eindje om rijdt, neem ik hem niet kwalijk, maar dat hij de rekening probeert te vereenvoudigen door de heele inlandsche wijk in den tocht te betrekken, gaat toch wel wat al te ver. Ik probeer er iets op te vinden om hem duidelijk te maken met de carousellrijderij te stoppen. Hij verstaat echter geen Europeesche taal en al zou hij onder andere omstandigheden er wel iets van

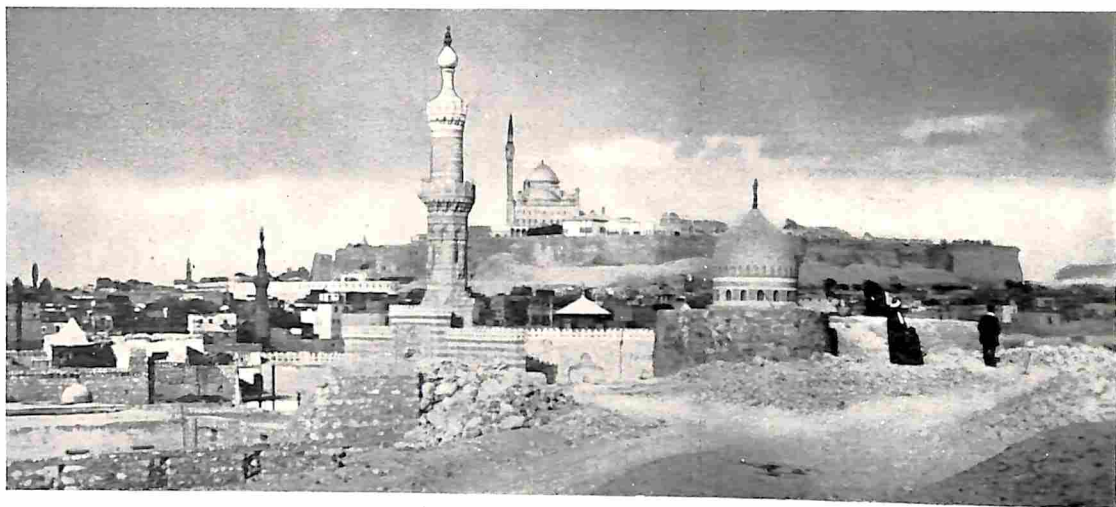
begrijpen, is die elementaire kennis nu natuurlijk zoek. Om te beginnen, geef ik een schreeuw, die tot resultaat heeft dat we bijna op de plaats stil staan. Dan houd ik in mijn moedertaal een korte, kernachtige toespraak, die niet voor publicatie geschikt is en eindigt met den naam Bektaschi. Een gebaar, dat geen verderen uitleg behoeft, onderstreept

het betoog, en dan laat ik mij weer in de kussens zakken, hoogst benieuwd of de wenk begrepen is. Zij is begrepen! Tien minuten later zijn wij buiten de stad en weer op de helling van het gebergte, maar nu een kilometer of wat verder. Hier had ik waarschijnlijk een uur geleden al kunnen zijn, als die rakker

met zijn patriarchaal voorkomen mij niet mee uit rijden had genomen. Enfin, ik heb en passant het onderdeel „Arabisch kwartier” in mijn programma, op een bezoek aan de bazaars na, volledig kunnen afwerken en dat is ook wat waard. Joessoef ben Salim krijgt bij nader inzien toch de fooi, die hij aanvankelijk verbeurd had. De Der-gestoord te worden. Daar zijn het Derwischen voor. Komt — met hun permissie intusschen — echter een enkele maal toch een bezoeker door de zware zandstenen poort, dan wordt hij niet als een hinderlijken indringer, maar als een goed vriend ontvangen, wien allen in het klooster, van den prior tot den laagsten werkmontnik, volkomen ten dienste staan. Zij zijn Grieken en Serven. Hun klooster biedt een onvergelykelijk uitzicht over de geheele stad, over Gizeh met de pyramiden, Saccara en den rand der woestijn aan de overzijde van den

DE TOMBEN DER CHALIEFEN TE CAÏRO

TOMBEN DER MAMMELUKKEN TE CAÏRO

Nijl. Een met wingerd overgroeide pergola levert een heerlijk zitje en het is hier, dat de grijze prior mij vertelt uit de zeventienhonderdjarige geschiedenis van het klooster, een verhaal vol romantiek. Dan neemt hij mij mee naar de reusachtige spelonk, eenmaal de steengroef, waaruit de bouwers van Cheops' pyramide het materiaal betrokken en die nu dient als begraafplaats der prinses van Egypte. Heel achterin, waar het daglicht nauwelijks meer doordringt en beschermd door een hoog ijzeren hek, ligt de heilige tombe van Sultan Bektaschi. Het is mij, een Christen, verboden dat afgesloten gedeelte te betreden. Twee donkere figuren knielen in de schemering en murmelen gebeden. Hun hoofd rust tegen den muur, die vijfduizend jaar geleden werd opgetrokken om instorting der gewelven te voorkomen. Boven het graf spant zich een steenen boog van gelijken ouderdom. Eerbiedwaardiger en passender omgeving had men voor des Sultans graf niet kunnen zoeken. Zij is gewijd door de eeuwen.

VARENS VOOR SERREENHUIS- KAMER

DOOR G. KROMDIJK

DE varens, die we rangschikken onder de familie der Filicinae, behooren zeer zeker tot de meest interessante planten die we kennen. Och, nietwaar, we kennen ze allemaal, de een de boschvarens, de ander, die daarop zoo niet let, toch in elk geval de kleine groene kamervarentjes. Inderdaad, de varens zijn populair, populairder dan menige fraai bloeiende plant. Want de varen bloeit niet, zooals andere planten, het zijn dus niet de mooi gekleurde of heerlijk ruikende bloemen, die ons de varen mooi doen vinden. Ook zijn het niet de gekleurde vruchten of de bonte bladeren die ons trekken, want de meeste varens zijn groen van kleur en dragen geen vruchten. Neen, het is geheel iets anders wat ons in dit plantenras bekoort, iets bijzonders, iets geheimzinnigs, iets wonderlijks, en toch is al deze geheimzinnigheid, al dit wonderlijke wel te verklaren. Om het duidelijk te maken wat we bedoelen: het is het voortplantingsproces, dat bij de Varens zoo geheimzinnig is. Alle bijzonderheden daarover te vertellen zou ons veel te ver voeren, we zullen alleen maar in enkele korte trekken het verschil en het gebeuren naar voren brengen. Het heele plantenrijk is in twee groote

groepen te verdeelen, n.l. de Phanerogamae of zaadplanten en de Cryptogamae of sporenplanten, ook wel genaamd de hoogere en de lagere planten. Tot de hoogere of zaadplanten behooren alle gewassen die onder normale omstandigheden

bloemen en daarop zaden of vruchten voortbrengen. Het zijn planten die bloemen bezitten met mannelijke en vrouwelijke geslachtsorganen: de bevruchting heeft plaats door dat de helmknopjes die zich aan het einde van den helmdraad bevinden, hun stuifmeel bezorgen of laten bezorgen (door insecten of anderszins) op den stempel, het bovenste gedeelte van den stamper. Het stuifmeel komt door het stijlkanaal in den stamper en bereikt het eitje, dat bevrucht en in zaad omgezet wordt. Zaaïen we dit zaad op de aarde uit, dan ontstaat nieuw leven, in dit geval nieuwe planten. Zoo is het niet bij de varens, die tot de lagere of sporenplanten-groep behooren. Hier geen mooie bloemen, geen gekleurde bladeren of sterke geuren die de insecten moeten lokken om de bestuiving tot stand te brengen, hier niets van dit alles, en toch heeft een geslachtelijke vermenigvuldiging plaats. Zij geschiedt door sporen. Deze sporen of sporangia zitten in sporenhouders opgesloten, die zich bij de meeste varens aan de onderzijde der bladeren bevinden, soms aan hoopjes, soms aan lange strepen en soms geheel over het blad verdeeld, terwijl de kleur meest bruin of zwart en soms goudgeel is. Zijn de sporen rijp, dan laten

de sporenhouders los en stuiven de sporen naar beneden. Zoo dra deze laatste met de aarde in aanraking komen, ontstaat na eenigen tijd de z.g. voorkiem of Prothallium; bevruchting heeft dan echter nog niet plaats gehad. Aan den onderkant

der voorkiem vormen zich hecht-haren, waarmee de kiem zich aan de aarde vastzet. Tusschen deze hecht-haren ontstaan de Antheridiën of mannelijke organen, daarnaast de Archegoniën of vrouwelijke organen. De mannelijke organen zwemmen nu met hun trilharen door kleine waterdruppels naar de vrouwelijke organen, die deze zuren aantrekken, waarna bevruchting plaats heeft. Uit deze voorkiemen verschijnen dan na eenigen tijd

de jonge varenplantjes. Een geheimzinnig proces dus en hier slechts in het kort weergegeven. Onder de varens worden vele soorten ook door de kweekers door sporen vermenigvuldigd en verder gekweekt; in ons volgend artikel hopen we daar nader op terug te komen. De varens groeien zoowel in

ASPLENIUM VIVIPARUM (MOEDERVAREN)

POLYPODIUM GLAUCOPHYLLUM CRISPUM

CYRTOMIUM ROCHFORDI

warme als koude streken, groeien veel in bosschen, in het water en op de boomen, zoodat men ze zou kunnen verdeelen in vollegronds-, moeras- en epiphytische varens. Het geslacht is zeer vormenrijk en bestaat uit soorten met zeer mooie, uiterst fijn verdeelde bladeren, die dikwijls mooi gekleurd zijn, vooral het jonge blad, zooals van *Adiantum scutum*. Andere hebben grove, glimmende, leerachtige of eenvormige bladeren, en weer andere behooren door hun enorme stamlenge tot de boomvarens. Van al deze groepen (behalve van laatstgenoemde) worden duizenden exemplaren in ons land gekweekt. Hier te lande heeft men zelfs enkele groote speciale varenkweekerijen, waar niets anders dan dit product gekweekt wordt. Een flink kwantum wordt jaarlijks gebruikt ter opvulling van bloemenmanden, bakken en schalen, een ander gedeelte speciaal voor de snij. De groene varenbladeren heeft men in groote hoeveelheden noodig in de bloembinderij. Groen is een neutrale kleur en dus overal bij te gebruiken. Tenslotte zijn er dan nog die speciaal voor kamerplant gekweekt worden. Of de varens speciale kamerplanten zijn? Neen, de meeste groeien immers in vochtige bosschen, waar het licht dus steeds getemperd en de atmosfeer altijd vochtig is. In de huiskamer hangt daarentegen steeds een droge lucht, zoodat lang niet alle soorten daar willen groeien. Met een beetje goeden wil en een nauwkeurige verzorging is er echter nog wel heel wat te bereiken. Als regel kunnen we aannemen, dat de meeste varens een lichte, maar geen zonnige plaats in de kamer verlangen. Dikwijls wordt geredeneerd: varens zijn boschplanten en men geeft ze het donkerste plaatsje in de kamer, waar de plant na verloop van tijd geheel wegwijnt. De temperatuur mag ook vooral niet te hoog zijn, in den winter maken de varens alle min of meer een rusttijd door, zoodat een hooge temperatuur aanleiding geeft tot een te vroegen nieuwen groei. In verband hiermede geeft men in den winter ook minder water, een vaste hoeveelheid is hier echter niet op te geven, daar dit in nauw verband staat met standplaats en temperatuur. We zouden nog meer algemeene beschouwingen kunnen geven, doch we stellen ons voor, indien noodig, dit bij de te bespreken soorten afzonderlijk te doen, en verder kunnen de lezers steeds vragen inzenden, die in de wekelijksche vragenrubriek beantwoord worden. Een van de beste kamervarens is de *Cyrtomium falcatum* syn: *Aspidium falcatum*; ze heeft groote verdeelde, hardgroene bladeren, die met zwarte sporenhoopjes zijn bezet. De *Cyrtomium* behoort tot een van de gemakkelijkste soorten, mits we maar zorgen dat ze vooral niet te warm staat. Een winter-temperatuur van 50° F is voor de *Cyrtomium* ruim voldoende. Staat ze warm en in een droge atmosfeer, dan heeft ze spoedig last van dopluis, die moeilijk te verwijderen is. Ze verlangt daarbij een stevig grondmengsel, veel ouden koemest, wat verteerde graszodenaarde, vermengd met een weinig boschgrond en wat scherp zand. In den zomer volop water, en bij een goeden groei om de 14 dagen wat vloeimest. Bij een zacht regentje doet men goed de plant eens buiten te zetten, dit

geldt trouwens voor vele varensoorten, zoo niet, dan vermelden we dit apart. Ook het natsproeien der bladeren kunnen we ten zeerste aanbevelen. *Cyrtomium* (*Aspidium*) *Rochfordi* is in alle opzichten een vergroote uitgave van eerstgenoemde. Heel fraai is de *Polypodium aureum*, een grof groeiende varen die we echter ten zeerste voor een lichte serre kunnen aanbevelen, voor de kamer wordt ze wel wat groot van omvang. Ze heeft mooie zeegroene bladeren, die rijk bezet zijn met goud-gele sporenhoopjes. Zoodra de sporen rijp zijn, doet men goed er geen andere planten onder te zetten, daar ze deze geheel vol zouden stuiven. Alleen al de dikke bruine wortelstok, die over den grond kruipt, is reeds interessant. *Polypodium glaucophyllum crispum* is mooier en minder groot, daarvoor beter geschikt dan eerstgenoemde. Groote planten kan men met heel veel succes in een plantenkuipe kweeken. Iets geheel aparts geeft ons de *Asplenium viviparum* te aanschouwen, deze, ook wel moedervaren genoemd, vormt op de volwassen bladeren een aantal jonge plantjes, op de afbeelding is dat duidelijk te zien. Deze plantjes kunnen later afzonderlijk verder gekweekt worden. (Slot volgt)

HET HERMELIJN

DOOR DR. G. BARENDRECHT

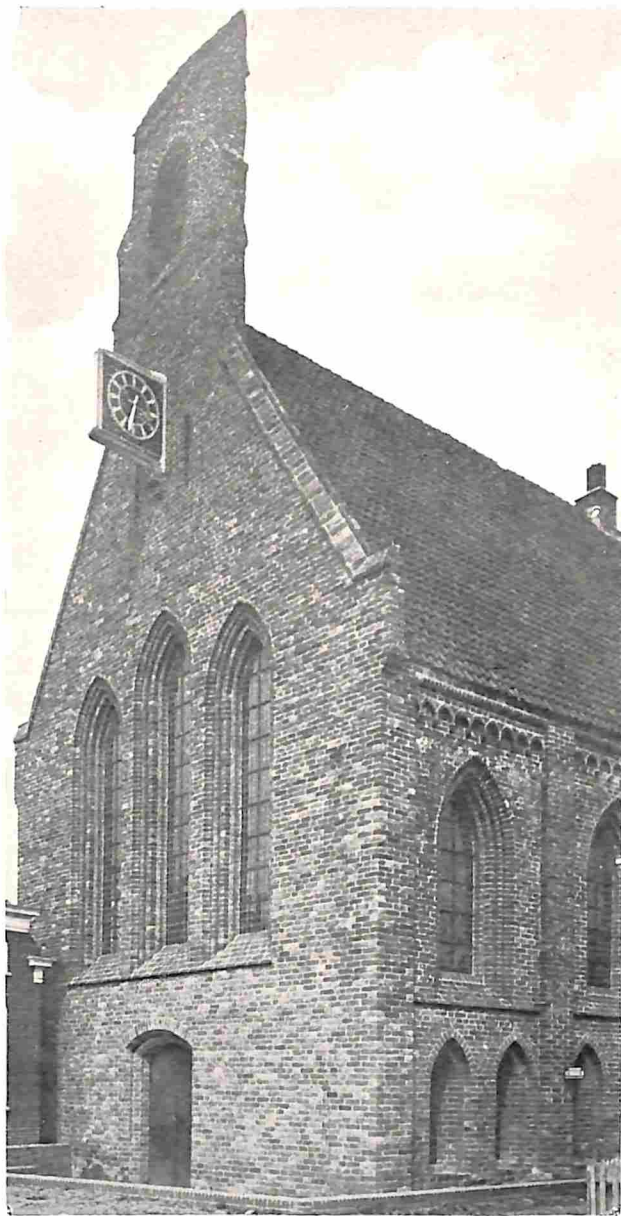
HERMELIJN . . . , het roept beelden in ons op van vergane vorstenglorie uit een tijd, waarin de van symboliek doortrokken wereldbeschouwing de uiterlijke teekenen van waardigheid nog als wezenlijke waarden beschouwde. Tijd, waarin iedere stand, en dus ook de vorstelijke, zijn eigen kleederdracht had, welke te dragen door een, die daar geen recht op had, als ongehoorde en strafwaardige aanmatiging zou zijn beschouwd. ☞ Hermelijn . . . , bewoner van het barre Noorden, van de Russische

Foto K. Gerhard

HET HERMELIJN IN WINTERKLEED

sneeuwoneindigheid, waar haast geen leven meer mogelijk schijnt. ☼ Dat is de glorie, welke het hermelijn omzweeft. En nu de nuchtere werkelijkheid. Een stille buitenweg in den zomeravond, in het licht van onze autolantaarns. Niets is er te zien in dien fellen bundel dan de klinkerstraat, die wij schijnen te verslinden, de voorbijschietende, vale boomstammen en de alomtegenwoordige talloze vlindertjes. Maar dan schiet er plotseling, slangachtig, met spanrupsbewegingen, iets bruins over den weg, het komt uit de donkerte links en wordt weer opgeslokt door de duisternis rechts. Het was duidelijk groter dan het kleine wezeltje, dat wij laatst over het bouwland zagen hobbelen en kleiner dan de opgezette bunzing van den poelier. Kortom, het was een groote wezel oftewel hermelijn, een dier, waarvan wij maar zelden meer te zien krijgen dan we nu gedaan hebben, maar waarvan wij toch met groote zekerheid kunnen aannemen, dat het ook in ons kleine landje bij duizenden voorkomt. Ik ben daar nooit meer van overtuigd geweest dan in een winter, dat ik rondzwierf door een van onze onvolprezen veenplassen, toegevroren en bedekt met een dun laagje sneeuw, ideale ondergrond voor voetsporen. In ongetelde hoeveelheden liepen die daar dan ook over het heele uitgestrekte gebied kris kras door elkaar, de kleine spoortjes van het wezeltje en die grootere van het hermelijn, ook een enkel nog groter, vermoedelijk van een bunzing. Dat gaf wel een indrukwekkend beeld van den rijkdom aan kleine roofdieren, dien we, ondanks alle booze bedoelingen van jachtopzieners en onnadenkende buitenlieden, nog altijd bezitten. Wij beseffen dan pas recht den omvang van de ramp, die ons treffen zou als die lui er werkelijk onverhoopt in zouden slagen dat „rooftuig” of „schadelijk gedierte” uit te roeien. Want — het verhaal wordt eentonig, als dat van den sprinkhaan, die een graankorrel wegnam — al die kleine roofdieren leven niet van jonge hazen of fazantekuijken, al nemen zij die waar zij ze kunnen krijgen, en ook niet van kippen, al weten zij wel eens in een al te gammal kippenhok binnen te dringen met al de desastreuze gevolgen van dien, maar van wat hun in den grootsten overvloed ter beschikking staat, en dat zijn muizen. In de duinen komen ook nog de konijnen als massavoedsel in aanmerking, maar het moet toch wel een erge jachtmaniak zijn, die de kapotgegraven konijnenduinen preferent boven onze mooie groene duinen in den natuurstaat. ☼ Ook wanneer hij minder aan vervolgingen blootstond, zouden wij wel niet veel van het hermelijn in zijn doen en laten te zien krijgen, want de aard van het beestje brengt nu eenmaal mede, dat hij in het verborgene leeft. Het is een echt holendier, dat een groot deel van zijn leven in het eenmaal gekozen verblijf, een ratten- of mollenhol, of de een of andere toevallige holte onder boomwortels, slapende doorbrengt. Meestal gaat hij tegen de schemering pas op jacht, maar het is ook volstrekt niet onmogelijk, hem op klaarlichten dag bij die bezigheid te verrassen. Evenals bij al die kleine roofdieren kunnen we ook van hem veilig zeggen, dat alle dierlijk leven van zijn gading is. Geen kever is hem te klein om op te peuzelen, maar ook geen konijn te fors om het den halsader door te bijten en tenminste voor een klein gedeelte te consumeeren. Hazen schijnen echter voor het doorsnee-hermelijn wat te kras te zijn, er zijn tenminste aanwijzingen, dat het slechts enkele individuen zijn, die zich met deze jacht inlaten. Geen nest met jonge vogels, die zich met deze jacht inlaten. Geen nest met jonge vogels, die zich met deze jacht inlaten. Geen nest met jonge vogels, die zich met deze jacht inlaten. Geen nest met jonge vogels, die zich met deze jacht inlaten. Geen nest met jonge vogels, die zich met deze jacht inlaten.

HET EENIGE OVERBLIJFSEL VAN DE VROEGER ZOO MACHTIGE ABDIJ VAN ADUARD: DE VOORMALIGE EETZAAL. THANS NED. HERV. KERK

overijverige vogelbeschermers, die de natuur zelve willen corrigeren, op de rol van zijn vijanden heeft gebracht. In sommige streken, waar die dieren veel voorkomen, schijnt het hermelijn zich ook sterk toe te leggen op de woelrattenjacht, en is daar dus een ware weldoener van den tuinder. die deze weldaden maar al te vaak slecht beloont. ☼ De paartijd valt in Februari—Maart en na een week of tien komen dan de soms wel tien of meer jongen ter wereld, die door de moeder niet alleen trouw worden verzorgd, maar ook met buitengewoon moed verdedigd worden, waarbij zij dikwijls haar eigen leven in de waagschaal zet. Wanneer al die hermelijnenfamilies jongen hebben, zijn de veldmuizen al weer met hun spreekwoordelijke vermenigvuldiging begonnen en het zijn wel in hoofdzaak de hermelijnen, die er met hun

kleine neven, de wezeltjes, in slagen dat werkelijk „schadelijk gedierte” onder den duim te houden. Het aantal muizen, dat in zoo’n hermelijnengezin verorberd wordt, eer de jongen volwassen zijn, is niet bij benadering te schatten, maar moet wel in de honderden loopen, als het geen duizenden zijn. En als die jongen volwassen zijn, begint het pas goed, want dan gaan die ook allemaal op de jacht en maken, naar wezelgewoonte, veel meer dood dan zij voor hun levensonderhoud zouden noodig hebben. ☼ Wanneer de winter in het land komt, ondergaan de hermelijnen een groote verandering. Den heelen zomer waren ze bruin van kleur, met een geel-witten onderkant en een groote zwarte punt aan hun staart. Die buik en staartpunt blijven net zoo, maar alle bruine haren worden nu vervangen door witte. Het heele dier wordt dus wit, behalve de laatste helft van den staart, die daar pikzwart tegen afsteekt, een tegenstelling, waarvan bij het hermelijnenbont dan ook dankbaar gebruik wordt gemaakt. Heel mooi wit worden zij in onze streken nooit, het blijft altijd wat geelachtig en in Zuid-Engeland schijnt de heele haarwisseling achterwege te blijven. De echte sneeuw witte hermelijnevelen komen allen uit Noordelijker streken, vroeger vooral uit Rusland en Scandinavië, tegenwoordig ook veel uit Canada. In sommige jaren worden zij bij honderdduizenden aangevoerd, wat dan natuurlijk een ongunstigen invloed heeft op den prijs. Hoewel vrij duur, behoort het bont toch niet tot de allerkostbaarste soorten. Zijn cachet ontleent het voordeel van zijn oude functie van symbool der vortselijke waardigheid.

UIT DE GESCHIEDENIS VAN DE KERK TE ADUARD

DOOR H. J. F. KOERTS-ZIJLKER

HET is van algemeene bekendheid, dat de Friezen een stoer en krachtig volk waren, gehecht aan hun eigen aard en hun geloof, en moeilijk te overwinnen. Geen wonder dan ook, dat het heel wat voeten in de aarde had, voor en aler dit machtige volk gekerstend was. ☼ Een groot aantal kloosters — van West-Friesland tot Sleeswijk een negentigtal — met een leger van geestelijken waren daartoe noodig. Van de kloosters welke hiervan overgebleven zijn, bevindt er zich één in de provincie Groningen, n.l. te ter Apel. ☼ Er bestaat echter nog een restant van een ander, en wel van de voormalige Abdij van Aduard. De eetzaal van dit convent, het eenige wat van het groote complex ge-

bouwen overbleef, doet thans dienst als Ned. Hervormde Kerk en is voor kort geheel gerestaureerd. Het klooster, later de abdij van Aduard, was het oudste in de provincie Groningen en gesticht op bevel van den abt van het klooster Klaarkamp bij Rinsumageest in Friesland. Dit laatste was het eerste der door de Cisterciënsers uit Clairvaux in deze streken gestichte nederzettingen (1165); de dochter werd naar de moeder genoemd (Klaarkamp = Clairvaux), en deze dochter werd op haar beurt moederhuis van de kloosters Bloemkamp, Gerkesklooster en Aduard. Het laatste werd gesticht in de jaren 1192—1193. Eerst was het zeer eenvoudig, doch in den loop der eeuwen werd het zoodanig uitgebreid, dat het uit de verte gezien bijkans een stad geleek, zooals een kroniekschrijver zegt. En geen wonder, want in zijn bloeitijd bevatte het: een kerk, een kapittelzaal, een bisschopskamer, een kapel bij de Noorderpoort, eetzaal voor winter- en zomergebruik, voor vleeschetende monniken en voor hen die een strengen leefregel volgden, ziekenzalen voor monniken en conversen, beide met kapel en altaar, een keuken voor den abt en keukens voor de monniken, verscheidene slaapzalen voor monniken en conversen, abtshuis, abtshof, drie kloostergangen, een doodenkapel met altaar, een schoolgebouw, een bibliotheek, een scheerzaal, werkplaatsen voor de conversen, een smederij, bakkerij, schoenmakerij, kleermakerij, een molen, schuren voor hooi en koren, stallen voor vee en pluimvee. Rondom dit alles een gracht en een muur, zoodat het geheel niet alleen op een stad geleek, maar ook op een sterke vesting. En dit was noodig ook, want de abdij was voortdurend in strijd gewikkeld, en het middelpunt van strijd. Zoo was zij ook een tijd lang de vesting, waarin de Schieringers zich verschansten in hun strijd tegen Groningen, en van waaruit zij de belegering van de stad regelden. Ongetwijfeld heeft deze machtige stichting een zeer grooten invloed uitgeoefend op de geschiedenis van de provincie Groningen. Eerstens was zij het middelpunt van kunst en wetenschap, ten tweede namen naar bewoners dijkanaal en akkerbouw flink ter hand, en men kan gerust zeggen, dat de provincie voor een groot deel de bedijking, de bescherming tegen het zeewater, dankt aan de kloosters. In den landbouw gingen zij de bevolking op kundige wijze voor, en zij bouwden naar het voorbeeld van Jozef in Egypte voorraadschuren, die zij in de vette jaren vulden, om in de magere te kunnen leven en anderen te ondersteunen. Maar aan den anderen kant

ontstond er om en door de kloosters veel strijd.

De abten, de edelen en de regenten der stad vlogen elkander nog al eens in de haren. Er bestaat een heele kroniek van de oorlogen en oorlogjes, door de abten van Aduard gevoerd in de jaren tusschen 1293 en 1584, het jaar, waarin de abdij overging in handen der Reformatie. Vast staat echter, dat menig kundig en geleerd man binnen haar muren tijd en gelegenheid vond kunsten en wetenschappen te dienen, dat menig geplaagd mensch er rust en vrede vond, en gelegenheid tot meditatie. Van de kunstvoorwerpen, die eens ongetwijfeld de abdij versierd hebben, is zoo goed als niets over: bekend zijn slechts de twee beelden, die thans staan in den tuin van de R.K. pastorie te Den Hoorn, gemeente Wehe, het eene geheeten Onze Lieve Vrouwe van Aduard, een meesterstukje van kunst, en het andere een Adam en Eva. Grappig is boven dit paar de oudheidensche of Germaansche rozet

„ONZE LIEVE VROUWE VAN ADUARD”. THANS STAANDE IN DEN TUIN VAN DE R.K. PASTORIE TE DEN HOORN (GEM. WEHE)

DE „ADAM EN EVA” UIT DE VOORMALIGE ABDIJ VAN ADUARD, THANS STAANDE IN DEN TUIN VAN DE R.K. PASTORIE TE DEN HOORN (GEM. WEHE)

met haar middenstuk van ruiten. Ook heeft men nog eens bij afbraak van een oude kloosterboerderij een mooien, gebeeldhouwd monnikskop gevonden; maar dit is, voor zoover wij weten, het eenige. Heeft Aduard veel voor den landbouw en de bedijking gedaan, het klooster van Wittewierum bewoog zich meer op het terrein der letteren: hier zijn talloze bijbels door de monniken afgeschreven, waarbij de beginletters van boeken en hoofdstukken zeer kunstig waren gevormd. De vele nonnenkloosters voorzagen o.a. in het geven van onderwijs en het verplegen van zieken. Talloze — en soliede — kerken werden door de monniken gesticht, en een vijftigtal in de provincie Groningen legt nog getuigenis af van den hoogen trap van ontwikkeling der bouwkunst in die dagen. In latere eeuwen zijn deze kerken zeer geschonden: er zijn er kleiner gemaakt, bij sommige zijn bogen in de muren gekapt zonder rekening te houden met den oorspronkelijken bouwstijl. Het is een groote verdienste van de „Vereeniging voor Monumentenzorg”, dat zij zich de Groninger kerken heeft aangetrokken, want zonder haar hulp was er van verschillende restauraties niets terecht gekomen. Nu doen Stedum, Zuidbroek, Winschoten, Ulrum, Ter Apel ons zien, hoe mooi de kerken eertijds werden gebouwd. En tevens: uit welk buitengemeen duurzaam materiaal. De oude kloostersteenen werden van de hier aanwezige klei gebakken, aan gezien het vervoer van tufsteen uit de bergen te duur en te omslachtig was. Deze steenen waren 30 cm lang, 12 breed en 12 dik. Door een toeval ontdekte een kloosterbroeder bij het bouwen van het klooster te Menterwolde bij Midwolde — een dochterstichting van het klooster te Aduard — een manier om geglaazuurde steenen te bakken en wel doordat de gronden waar de voor dien bouw benoodigde klei gehaald werd, voortdurend onder water liepen. De steenbakker merkte op, dat de steenen een metaalachtigen glans kregen en een gele kleur, en hij begreep, dat dit moest komen door het zeewater: hij voegde dus zout bij gewone klei en kreeg hetzelfde resultaat.

Door dezen deugdelijken bouw en dit duurzame materiaal zijn de Groninger kerken bewaarders geworden van de geschiedenis onzer voorvaderen uit een tijd toen de schrijfkunst nog weinig beoefend werd; van eeuwen die getuige

noch over het Boterdiep of de Fivel waren bruggen. (Het Reitdiep is een gekanaliseerde rivier, de natuurlijke afwatering van Drenthe naar de Lauwerszee. Het Boterdiep is eveneens gekanaliseerd, en de Fivel, eertijds een stroompje dat

strijd tusschen Wodanisme en Christendom. De huismerkengeveenaanwijzigingen bij de bestudeering der runenkunde; wapenschilden en zerken zijn wegwijzers voor de heraldiek. Mogen zij nog lang voor ons nageslacht bewaard blijven! ☼ Een wonder van stijl is de groote kruiskerk van de abdij van Aduard ge-

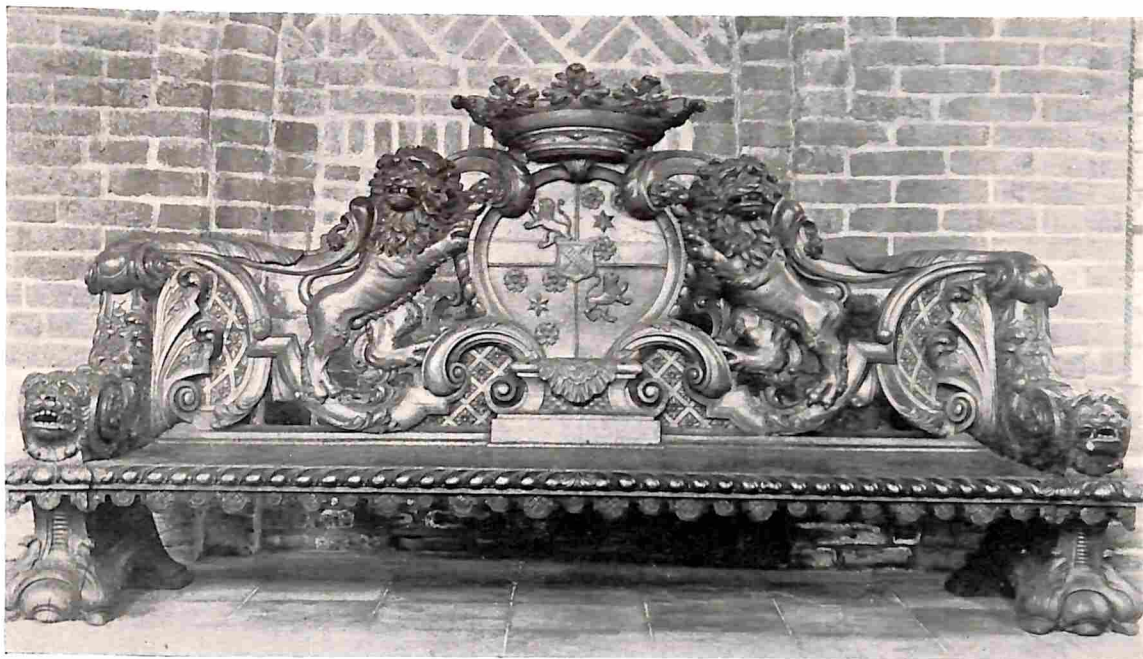
weest. Haar gewelf rustte op tien kolommen, het was lang 50, breed 15 schreden; het dwarsschip was 14 schreden breed en had 8 kolommen met zijbeuken. Rondom het hoofdaltaar bevonden zich elf kapellen met altaren; aan de zijwanden waren eveneens altaren, alle tezamen ongeveer 30 in aantal. De kerk was geheel gebouwd naar het model der moederkerk te Clairvaux. ☼ De derde Abt, Wigboldus (1218—1242) had een convers en diens zoondaarheen gezonden om afmetingen te nemen en teekeningen te maken. Deze twee mannen kweten zich zoo voorbeeldig van hun taak, dat de vader tot belooning later in de kerk van de abdij begraven werd, een voorrecht, dat alleen voor de abten gold, terwijl den zoon werd opgedragen een klooster te stichten te Menterwolde bij Midwolde.

De grond waarop deze stichting gebouwd werd, was als zoenoffer geschonken door een edelman, die een doodslag had begaan, terwijl een weduwe een groote som gelds ter beschikking stelde. ☼ De kronieken hebben een aardig verhaal van dezen kloosterbouw bewaard. Het was in het jaar 1257, dat een dertiental monniken van Aduard naar Menterwolde reisden om hier het nieuwe klooster te stichten. Zij reisden over Appingedam en Farmsum, want noch over het Reitdiep,

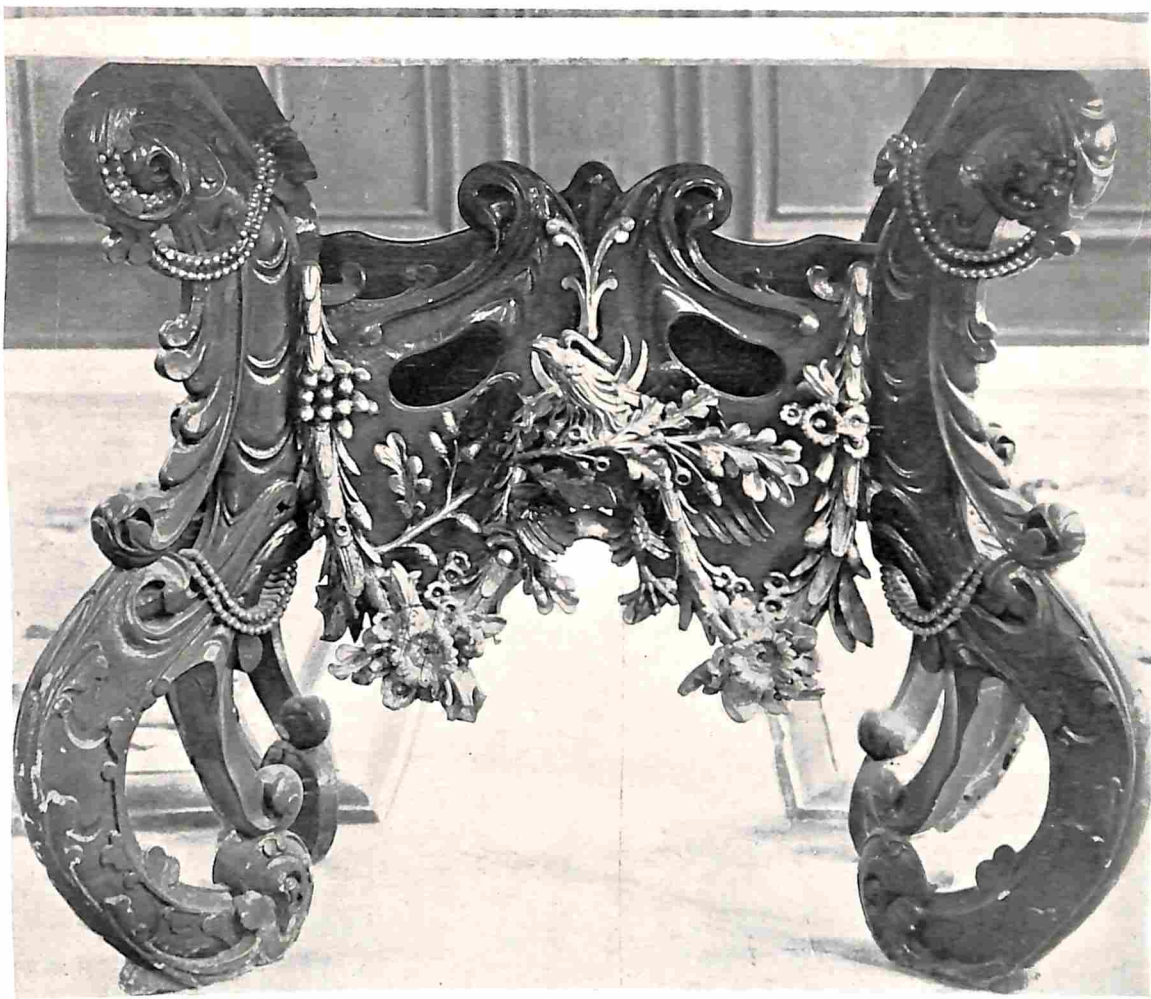
te keeren, de een wilde voor den ander geen spade in den grond steken. Beter leek het hem te Termunten te bouwen. (Termunt = trois montagnes = drie heuvelen.) De grond daar lag hoog, en hij was bereid een van de drie hoogten aan den Abt van Aduard af te staan voor het nieuwe klooster. De

nieuwbakken abt durfde dit voorstel niet aan te nemen. Hij had order gekregen te Menterwolde te bouwen en bevel was bevel! Een der kloosterbroeders ondersteunde echter het voorstel van den heer van Ripperda, want hem was door den geleerden Engelschen kloosterling Richard de Busto voorspeld, dat hij den dood in de golven zou vinden, en de waarschuwingen van den heer van Ripperda maakten deze voorspelling geloofwaardiger. De Abt liet zich evenwel niet over-

halen, maar zette den volgenden dag met zijn twaalf jongeren den tocht voort en begon in 1256 den bouw van den zetel zijner heerschappij. Geen tien jaren later echter wist hij reeds, dat Ripperda gelijk had gehad, en de verschrikkelijke stormvloed van 1277, ten gevolge waarvan bijna geheel Reiderland met zeventig dorpen en één stad, Torum, van den aardbodem verdween, verzwolg ook de jonge stichting met zijn bewoners. ☼ Er bestaan nog brieven van den prior van Menter-

RIJK GESNEDEN BANK IN DE KERK TE ADUARD UIT DEN PROTESTANTSCHEN TIJD. MEN ZIET ER DE WAPENS VAN DE LEWE'S EN VAN BEZUM'S

AVONDMAALSTAFEL IN DE KERK TE ADUARD

wolde aan zijn superieur, den abt van Aduard, o.a. een. nl. een jonge, rijke boer, wiens vrouw van hem was weggelopen. „Hij is ons zeer nuttig als hovenier”, aldus de prior, „want hij kent den grond en de gewassen die er op willen groeien; dat hij zelf getuigt nu vrede gevonden te hebben, bevrijdt mijn geweten van den last, dat hij ons al zijn geld heeft gelegateerd”. ¶ Een ander restant van Aduard's glorie vinden we nog te Trimunt, in den uitersten Zuidoosthoek der provincie, waar een groot nonnenklooster heeft gestaan. Thans wijst een put aan, waar destijds het vrij groote gebouw stond. ¶ In het graven van putten waren de kloosterbroeders meesters; nòg bestaan er enkele, o.a. te Oldeklooster en Nyeklooster in Fivelingo, welker soliede bouw nu nog bewondering afdwingt. ¶ Bij Trimunt, in 't gehucht de Haarwaar, waar eertijds een kloosterboerderij stond, heeft men een drietal jaren geleden een graf opgedolven, waarin vijf skeletten lagen; vier lagen in den vorm van een kruis, met de voeten tegen elkaar, het vijfde vond men in zittende houding tegen den achterwand. Het zou misschien de moeite loonen om in Aduard op de plaatsen waar de gebouwen hebben gestaan, opgravingen te doen. Het heet, dat men overal op oude stukken steen en marmer stoot: af en toe haalt men iets waardevols te voorschijn: een kruik, een vaas, een kan of iets dergelijks, soms bewerkte steenen of fragmenten van friezen. ¶ In 1601 hebben de gewestelijke Staten den omwonenden toegestaan huizen te bouwen van de steenen van de trotsche abdij, terwijl de stad Groningen ook de noodige steen en zerk er vandaan haalde voor haar fortificatiën. Zoo komthet, dat er tot voor kort nog een paar huizen, o.a. boerderijen stonden, van de oorspronkelijke kloostersteenen gebouwd. ¶ Op vele steenen vindt men de Fransche lelie, een bewijs van de saamhoorigheid van Aduard met de

Fransche orde der Cisterciënsers. De punten van het koorhek te Midwolde (Westergo) om de graftomble van de familie von Inn und Kuyphausen hebben ook alle den vorm van dit wapen, waarschijnlijk doordat Abt Rippertus II van Midwolde, van wien verhaald wordt dat hij vele schatten en landerijen aan 't klooster heeft aangebracht, ook Midwolde aan Aduard schatplichtig of onderhoorig heeft gemaakt. ¶ Wat er thans nog in de kerk van Aduard te zien is, is van lateren datum: een zeer mooie preekstoel, waarvan de wand boven het gestoelte als zoo dikwijls versierd is met den levensboom; terwijl het voorste vlak het wapen der Lewe's vertoont. Ook de avondmaalstafel en de koorafsluiting zijn rijk versierd, evenals de prachtige bank. ¶ Van het eens machtige bouwwerk is echter weinig meer over; evenwel kan men aan de poovere resten 'nog zien, met welk een liefde en zorg indertijd gewerkt is aan den bouw.

FRAAI GESNEDEN KOORAFSLUITING. AAN AL DIT BEELD-HOUWWERK IS TE ZIEN, DAT OOK NA DEN OVERGANG IN PROTESTANTSCHEN HANDEN (1584) DE KERK RIJK BLEEF AAN BEZITTINGEN

TITIAAN gaf eens een feest, en de gasten amuseerden zich best. Toen zij echter door een toeval hoorden, dat de kosten van dit feest zeer gering geweest waren, deugde het niet meer en werd de gastheer uitgelachen. Titiaan zon op wraak. Weer noodigde hij vele gasten uit op zijn feest en allen verschenen, in de meening, dat het verzuimde ingehaald zou worden. Tot hun verwondering merkten ze echter niets van voorbereidingen en de spanning steeg met de minuut tot Titiaan

zich tot hen richtte met de woorden: „Mijne heeren, u schijnt geen prijs te stellen op het gezellig bijeen zijn, maar slechts naar de gemaakte kosten te zien. Ziet hier dan!” Hij nam een feestgewaad ter waarde van 5000 zechinen, een geschenk van Keizer Karel V, en een zooeven eerst gereed gekomen schilderij en wierp beide in het haardvuur. —

MEEUWEN BOVEN HET KIELWATER

eindigde hij zijn toespraak. „Ik hoop, dat u nu voldaan zijt en dat de kosten hoog genoeg waren. Adieu, het feest is uit!”

„Zoo, mijne

heeren.” be-